

is meer dan wat streepjes inkt

Terug naar de theologie, naar God als persoon. Kuitert voert een voorbeeld op dat hij ontleent aan de theoloog Cassianus. (Hij meldt dat deze Cassianus leefde rond 1020, waarmee hij ongeveer 600 jaar de plank mis slaat. De man leefde van 360 tot 433, het hoogtepunt van de klassieke theologie.) Cassianus voert in zijn *Collationes* de monnik Serapion op, die vasthoudt aan de menselijke voorstellingswijze van God. De bisschop legt hem daarop uit dat die God niet werkelijk kan weergeven. God is niet het denkbeeld van een mens. Waarop de arme monnik niet meer weet hoe hij dan moet bidden; hij bad altijd tot God als tot een persoon.

Tevreden constateert Kuitert dat de oude theologen het probleem in elk geval al hadden begrepen. Natuurlijk hadden ze dat. De Griekse wijsgeer Xenophanes (570-475 voor Chr.) had het al veel beter doorgrond toen hij schreef: „De sterfelingen menen dat de goden verwekt zijn evenals zij, en dat zij kleren, een stem en gestalte hebben als de mensen.[...] Ja, als de ossen en paarden en leeuwen handen bezaten en kunstwerken konden scheppen, zoals de mensen, zouden de paarden de goden als paarden afbeelden, de ossen daarentegen als ossen.” Mensen, kortom, maken goden als mensen, koeien maken koeien als goden. Die tekst werd overgeleverd door Clemens van Alexandrië, een theoloog uit de tweede eeuw. Cassianus kende dus gewoon zijn klassieken. Hadden ze dan in die tijd al niet de oplossing van Kuitert, De Lange en Holtrop kunnen bedenken? Dat had gekund, maar juist met het persoonsbegrip sloegen ze welbewust een andere weg in om de doodlopende metafoer te vermijden.

Persona is een begrip uit het theater: het is het masker dat een speler opzet om een rol te spelen. *Persona* betreft dus niet een persoon, maar een *personage*. Het woord heeft niets met ons moderne persoonsbegrip te maken. Als je zegt dat God een *persona* is, zeg je met zoveel woorden dat je niet weet wie en wat God exact is, maar dat je Hem alleen in bepaalde rollen tegenkomt. De rollen die je Vader, Zoon en Geest kunt noemen – ze hadden evengoed andere namen kunnen dragen. Die klassieke namen komen uit de Bijbel, maar er is geen enkele dwingende reden om je daartoe te beperken. Wat mij betreft spreek je bijvoorbeeld over Geest en Ziel, *animus* en *anima* – het staat allemaal ter discussie.

Het is de zoveelste variant op het 'oprecht veinzen' – een begrip gemunt door schrijver Frans Kellendonk. Die helaas ook niet kon bevroeden dat theologen ermee aan de haal zouden gaan. Anders had-ie vast zijn mond gehouden.

Wellicht is God werkelijk in de rol begrepen, wellicht ook niet. Dat valt niet te bewijzen. En dat is ook niet de bedoeling, want zo raakt God ingesloten in deze of gene rol. Hij zou dan een soort objectieve werkelijkheid worden, terwijl die suggestie nu juist vermeden dient te worden. God is in essentie niet vast te pinnen. God kan geen objectieve werkelijkheid zijn, want die verdraagt geen rollenspel.

Geldt die redenering alleen voor God? Nee, voor de hele werkelijkheid. In de Oudheid was God vóór alles de kern van de werkelijkheid. Die gewone werkelijkheid is nu eenmaal veranderlijk, en dus was de hele wijsbegeerte erop uit om te bewijzen dat er achter de veranderlijke wereld zoals die zich aan ons voordoet ook nog een onveranderlijke kern school. Achter de schijn school het zijn. Om dat zijn ging het natuurlijk. Een mens moest proberen achter de échte werkelijkheid komen.

Je kunt je bijvoorbeeld blind staren op alle soorten tafels, misschien doe je er beter aan je af te vragen wat het wezen van een tafel is. Dan zou je objectieve kennis bezitten, kennis die gaat over een werkelijkheid die onafhankelijk van jou bestaat en die achter alle schijn onveranderlijk dezelfde blijft.

Welnu, als je over God beweert dat je Hem alleen kunt benaderen in de rollen die hij speelt, dan breek je met het objectivisme en maak je definitief een wending naar het subjectivisme. Ik zie God in deze of gene rol, maar ik kan niet bepalen of de ene rol meer waarheid bevat dan de andere.

Met de invoering van het persoonsbegrip maakte de theologie dus een wending naar het subjectivisme en stelde ze dat de werkelijkheid nooit onder het hoedje van de objectieve kennis te vangen valt. Er is daar prachtig onderzoek naar gedaan, bijvoorbeeld door Pierre Hadot. In de literatuur werd het voor het eerst zichtbaar bij Augustinus in zijn biografie, de allereerste uit de geschiedenis, die tegelijkertijd een zoektocht is naar God.

Wat suggereren daarentegen De Lange, Kuitert en anderen? Dat wij, als we God een persoon noemen, nu juist wel over God spreken als een objectieve werkelijkheid. Nonsens, dat stadium hebben we al 1600 jaar geleden achter ons gelaten. Toen daagde in de theologie het besef dat de werkelijkheid op vele manieren bena-

derd kan worden. Daarover gaat dan ook het beroemde dogma van de Drie-eenheid, over de meervoudigheid van de (goddelijke) werkelijkheid. Waarbij Augustinus de logische conclusie trok: als de goddelijke werkelijkheid subjectief van aard is, is zij ook in onszelf aanwezig. Met dezelfde meervoudigheid. Sporen van Gods aanwezigheid tref je in de mens. Denk aan de drieslag geest-kennis-liefde. Of die van zelfbewustzijn-begrip-wil. Ze stelden Augustinus in staat duidelijk te maken dat we het, door God een persoon te noemen, hebben over Zijn nabijheid en ontferming. God is bij de mens, in de mens, is mens geworden.

En dan zou het zinloos zijn om over God als persoon te spreken? Welnee. Juist door de persoonsaanduiding kun je duidelijk maken dat een mens persoon wordt als hij een ander nabij is. Het is de wijsgerige wijze waarop over de liefde wordt gesproken.

De moderne wijsbegeerte werkt allang niet meer met een objectieve werkelijkheid buiten ons, maar gaat er vanuit dat we de werkelijkheid zelf vormgeven, subjectief. De ouderwetse schema's van een kennend subject tegenover een te kennen object, zijn door het postmodernisme allang naar de prullenmand verwezen. Maar de theologen klampen zich er nog aan vast. Terwijl juist zij begrippen zouden moeten ijken die gaan over nabijheid, zoals het begrip persoon. Juist zij zouden over de liefde moeten nadenken.

Daarom lijkt het me hoog tijd het verhaal van Helena, van de liefde die herovert moet worden, au sérieux te nemen. Mij dunkt dat dit soort gereformeerde theologie – die nog berust op de uitgangspunten van de Verlichting en, conform de moderniteit, de werkelijkheid rationeel meent te kennen, die nog niet eens postmodern is – zichzelf heeft overleefd. Wij hebben geen afscheid van de theologie nodig, wij hebben betere theologie nodig.

En God? Dat is een persoon. Die uitspraak is geen gezichtsbedrog, de werkelijkheid is gezichtsbedrog.

Dr. Matthias Smalbrugge is predikant van de Protestantse Kerk in Nederland te Aerdenhout.

De interviewserie 'De persoonlijke God' door Peter Henk Steenhuis is onlangs in boekvorm verschenen bij Van Gennep, Amsterdam (ISBN 9789055157914, 207 blz., € 14,95).